

Bevezetés

Könyvemben egy erdélyi mezősegi¹ falu – Visa (Vișea) – tánc kultúrájának 20. századi változásait kísérem végig.

A téma tulajdonképpen a kutatások és a terepmunka alatt született meg, mint egy „önmagát adta”. Már az 1990-es évek elején, az addig mások által gyűjtött anyag rendszerezésére és a terepen való ellenőrzésére tett első kísérletek során kiderült, hogy a kérdéseimre adott válaszok nem felelnek meg annak a statikus, történelmietlen gondolati rendszernek, amilyenek én – a néprajz iránt érdeklődő táncosként – eleinte elképzeltem a „mezősegi népi kultúrát”. A klasszikus földrajz-történeti értelmezési keretet (Keszeg 2011: 16–17) szétfeszítették az adatok, melyek sokszor már első pillantásra is egymásnak ellentmondónak tűntek. A helyi tánc kultúra egyes jelenségeit elkezdtem történeti korszakokhoz, társadalmi csoportokhoz kötni, egyszerrel az állandónak tűnő, szigorú tipológiai kategóriák mellett a változások is érdekelni kezdtek.

Az első jelenség, melyre ezzel kapcsolatban felfigyeltem, a táncok formai változása volt. A 20. század elején szinte kiveszett, azután pedig mesterségesen életben tartott mezősegi *lassútáncnál* látszott leginkább a különbség a különböző korosztályok motívumkincse, zenéhez való alkalmazkodása és előadási stílusa között. Ez a megfigyelés villantotta fel számomra először a tényt, hogy a tánc kultúra soha nem volt változatlan. Ennek értelmében egy idő után igyekeztem a helyi táncos eseményeket mindennapos folyamatokként kezelni, és már nem csak a kuriózumokat vagy az archaizmusokat kerestem.

Egyetemi tanulmányaim alatt Andrásfalvy Bertalan az elkülönözésről és arányosításról szóló stúdiumai során mutatott rá arra, hogy a történeti, társadalmi, gazdasági folyamatok óhatatlanul nyomot hagynak az emberi kultúrában (Andrásfalvy 2004, [2010a]). Az ember és a természet közötti érzelmi kapcsolatról, a biofiliiáról szólva több helyen is leírta, hogy egy-egy országos hatókörű gazdaságpolitikai döntés hatása lokális szinteken a korábbtól jelentősen eltérő gazdasági, ökológiai helyzetet teremthet, ami akár hosszú évtizedekre is kényszerpályára lökhet közösségeket, megváltoztatva ezzel a helyi társadalmi, kulturális viszonyokat, a mindennapi életvilágot, az emberi életminőséget (Andrásfalvy [2010a]: 19–20, 2010b: 30–31). A mezősegi tánc kultúra átalakulását hasonló módon, a politikai, gazdasági, ökológiai és társadalmi változások tükrében igyekszem szemlélni. Munkám másik inspirációjaként Belényesy Márta a bukovinai székelyek tánc kultúrájáról szóló változások vizsgálata szolgált (Belényesy 1958). Vizsgálatom során az egyik legizgalmasabb kérdés számomra az volt, hogy egy évszázadok óta egy helyben élő csoportnál lehet-e a változások során olyan erőteljes határköveket kijelölni, mint amit a buko-

1 A továbbiakban: Mezőség. A tájegység román megnevezése Cămpia Transilvaniei.

vinai kultúra számára a vándorlás különböző állomásai jelentettek. Előfeltevéseim szerint a 19. század végi arányosítás és tagosítás, illetve a 20. század nagy fordulópontjai (a két világháború, a téveszesítés és iparosítás, valamint a rendszerváltás) lehetnek azok a határvonalak, amelyekkel kapcsolatban jelentős változások mérhetők le olyan kulturális jelenségeknél is, mint a tánc.

Kutatásom kiindulási alapjaként a tágabb régió, a Mezőség történeti, gazdasági és társadalmi változásait igyekeztem nagy vonalakban feltárni. Úgy vélem, hogy már a 17. századi pusztulások, és az utánuk kezdődő új társadalmi berendezkedés alapvetően meghatározza a jelen tájökölógiai – gazdasági, és ezek által társadalmi, kulturális helyzetét is. Visa tánc kultúráját folyamatosan változó rendszernek látom, ami egy nagyobb politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális egység részeként létezik, melyben az egyes jelenségek funkcióval, jelentéssel bírnak. Ezek a funkciók és jelentések éppen a változás során ismerhetők meg és írhatók le igazán (Fél 1952: 408). A tánc kultúra-rendszer változásának irányai és dinamikája szoros összefüggést mutatnak a természeti és társadalmi környezet alakulásával (Szőnyi 2019: 42).

A tánc kultúra változásait két fontos aspektusból veszem szemügyre. A különböző táncok megjelenését, illetve eltűnését, valamint az egyes tánc típusok formai-szerkezeti sajátosságainak, motívumkincsének, előadásmódjának, térhasználatának alakulását igyekszem korszakolni, így bemutatva a változás folyamatait. Könnyebb feladatnak tűnik a tánc szervezés társadalmi-gazdasági vonatkozásait kitapintani és felvázolni. A tánc rendezői, a zenészek, illetve a falusi fiatalság közötti kapcsolatok anyagi vonzatai sok mindent elárulnak az adott kor gazdasági állapotáról. A tánc szervezésben érintett szereplők feladatainak megváltozása, az általuk szervezett, illetve látogatott táncalkalmak bizonyos típusainak eltűnése, vagy felbukkanása, a táncalkalmak időbeosztásának átstrukturálódása fontos adatokkal járulhat hozzá vizsgálatomhoz. A táncon való részvétel szabályainak átalakulása ugyancsak sok információt hordozhat a különböző társadalmi szerepek megváltozásáról.

Munkámban igyekszem a tánc készletben és a tánc szervezésben, az 1900-as évek elejétől a 2000-es évekig terjedő időszakban bekövetkezett változásokat holisztikus módon szemlélni. A vizsgálat egyrészt tehát tánc folklorisztikai, hiszen a tánc anyag és a tánc szervezés, valamint táncalkalmak leírására fókuszál (Giurchescu–Torp 1991: 4), másrészt azonban a táncoló emberre, illetve közösségre is koncentrálni – ez utóbbi témákkal általában a tánc antropológia foglalkozik.² Csatlakozva Anca Giurchescu és Lisbet Torp véleményéhez úgy vélem, hogy a kétfajta megközelítés összekapcsolható és az etnokoreológia eszköztárával vizsgálható (Giurchescu–Torp 1991: 7). Könyvemben igyekszem a kutatott jelenségek a lokális (mikro)környezetükben betöltött szerepére, jelentésére figyelni. A modernizáció, majd a globalizáció hatására a visai tánc kultúra egyes elemei természetesen megjelentek a lokális színtereken kívül is, új funkció(k)ban, új jelentéstartalmakkal felruházva azt (Fe-

2 Adrienne L. Kaeppler szerint a tánc antropológiai megközelítés feladata, hogy az emberi mozgás-rendszerek (így például a tánc) megismerésén keresztül társadalmi aspektusokat vizsgáljon. A végső cél az egész társadalom megértése (Kaeppler 1991: 12).

ischmidt 2007: 225). A globális formák összekapcsolódnak a helyi tánc kultúrával, hatnak rá és az azt működtető közösségekre (Feischmidt 2007: 225). A globális változásokat, hatásmechanizmusokat is vizsgálom, úgy hogy a mezo- és makroszintű szociokulturális rendszerekből érkező hatásokat is figyelembe veszem (Varga S. 2020c: 87–88). Bemutatom azt, hogy a tradicionális paraszti kultúrában az egyes jelenségek hogyan szerveződtek renddé, és hogy a modernitás, illetve a globalizáció hozta változásokhoz alkalmazkodva hogyan kerültek formai átalakulást is magukkal hozó, gyorsan változó szerepkörökbe.

Számos jelenségcsoportot nem áll módomban jelen írás keretein belül vizsgálni, melyek jövőbeli kutatási irányokat jelölnek ki. A táncviselet, a táncos szokások és a táncillem, a tánc tanulás, a térhasználat, valamint a táncszók használatának változásairól részben már írtam, ugyanígy érintettem a tánc házas turizmus kérdéskörét is.

A 2012-ben megvédett PhD-dolgozatomra kapott bírálatok és reflexiók jelentős részét beépítettem e kötet szövegébe. A doktori bizottság tagjai, illetve a vita során hozzászólók véleménye mellett néhány kollégától később is kaptam visszajelzéseket a vizsgálataimra. Köszönettel véve ezeket, igyekeztem belőlük tanulni, a releváns útmutatásokat megfogadni. A dolgot megmutattam néhány visai barátomnak. Fodor *Selyem* Jánostól, Kiss Gézától és Nagy Dánieltől hasznos visszajelzéseket kaptam a falu történetére, gazdasági, társadalmi életének bemutatására, illetve egyes táncok átadás-átvételére vonatkozóan. Különösen az egykori mezőgazdasági szakember, Nagy Dániel vette komolyan lektori szerepét, oldalszámokra is ügyelve készített egy hibajegyzéket a dolgomról. A visszajelzésekkel kapcsolatban több beszélgetést is rögzítettem 2012–2013-ban. Ettől az időszaktól kezdve egy Visából Kolozsvárra költözött barátommal egészen különleges együttműködést alakítottunk ki: telefonos és élő beszélgetések során igyekszem elé tárni a terepmunkámmal, írásaimmal kapcsolatos etikai aggályaimat. Ő minden esetben hasznos tanácsokkal látott el, a falu társadalmára jól rálátó, a közvélemény dinamikáját befolyásolni tudó személyként többször elsimított már a munkámmal kapcsolatos kisebb félreértéseket. Ő beszélt le például arról, hogy a visaiak táncról szóló narratíváit közzétegyem, mert túl sok érzékeny adatot tartalmaz, ami konfliktust okozhatott volna a közösségben.³ Ezen kívül sok esetben segít a visaiaknak is az írásaim értelmezésében. Jelen munkámon az ő segítségével is érezhető.

A szövegben legtöbb helyen az adatközlő kifejezést használom, annak ellenére, hogy a fogalom „hierarchizál, tárgyiasít, haszonelvű, a beszélgetőtársat valójában adatforrásnak tekinti” (Nagy Z. 2017: 129). A munkámban kénytelen vagyok ugyanis egy olyan ernyőfogalmat használni, ami alá az összes kutatott személy besorolható. Természetesen a terepmunkám alatt több adatközlő is a barátom lett. A velük való kapcsolatnak a munkám jellege azonban egy különös dinamikát kölcsönöz,

3 Győri Klára önéletrajzának széki recepciójának elemzése nyomán tudjuk, hogy a szóban elhangzó pletyka csak „három napig tart” és hamar feledésbe merül (Keszeg 2001: 146). Az írott szöveg státusza ugyanakkor, annak maradandó jellege miatt felértékelődik: „az írott szöveg környezetekbe juttatja el a vádat, ahol a megvádolt személy a maga ellenérveit nem fejtheti ki” (Keszeg 2001: 146).

hiszen a viszonyunk alapvetően „szimmetrikussá vált” (Nagy Z. 2017: 130), de ez a szimmetria a kutatás aktusai alatt általában megváltozott.

Dialektológiai kutatásokról tudjuk, hogy a széleskörű megbélyegzettségük miatt a nyelvjárássok csak korlátozottan jutnak szerephez nyilvános fórumokon, a használók nem szívesen alkalmazzák saját nyelvjárássukat idegenek előtt (Kiss J. 2001: 47). Ide kapcsolódik, hogy írásaimat olvasva néhány visai barátom jelezte, hogy az adatközlői idézetek tájnyelvi sajátosságokat rögzítő lejegyzése zavarja. A szociolingvisztika megállapításaival egyetértve úgy vélem, hogy a tájnyelvnek fontos kommunikációs és kognitív szerepe van, szimbolizálja a társadalmi hovatartozást (ami egyáltalán nem szégyellnivaló) és lokális kulturális sajátosságokat hordoz és a helyi kultúra újrateremtésének eszköze lehet (Kiss J. 2001: 49–51). A tájszólás dokumentálása nem csak a kulturális sokszínűség felvillantása, esetleg megőrzése szempontjából fontos, de a tudományos szöveg hitelességét, a behelyezkedő olvasást is nagyban erősítik (Voigt 1974: 11). Emiatt az adatközlőktől származó idézeteket igyekeztem a tájnyelvi sajátosságokra ügyelve visszaadni, a köznyelvtől eltérő kiejtési formákat jelölni. A szöveges gyűjtések hatalmas terjedelme és az olvasás megkönnyítése miatt nyelvészeti pontosságra nem törekedtem a lejegyzés során. A lokális megnevezéseket, tájszókat (például táncos terminusokat, ragadványneveket) és az adatközlői idézeteket dőlt betűvel jelöltem. Abban az esetben is így jártam el, ha a helyi terminus és az irodalmi szóhasználat formája megegyező, de értelmük eltérő. Így például kurziváltam a *tánc* kifejezést, ha az a tradicionális hétvégi táncalkalom megjelölésére szolgált.⁴ Román kifejezéseket (például táncneveket) magyar kiejtés szerint jegyeztem le, lábjegyzetbe téve a román helyesírás szerinti alakot, illetve magyarázva az adott szó jelentését. A szövegben megjelenő településnevek román megfelelőjét első előfordulásukkor zárójelben adtam meg.

A könyv négy nagyobb tartalmi egységre osztható. Az első három fejezetben (*Bevezetés, A változó visai tánc kultúra nyomában: témák és módszertan, Az értelmezési keret: változás és kontextus*) a vizsgálatot alapvetően meghatározó tudományos megközelítést mutatom be. A következő két fejezetben (*Mezőség és Visa a történelmi változások tükrében, Gazdasági és tájökölógiai változások*) a Mezőség, ezen belül pedig Visa és közvetlen környéke történetének fontosabb fordulópontjait ismertetem. Ezzel összefüggésben igyekszem felvázolni, hogy a történelmi események nyomán milyen gazdasági, és tájökölógiai változások indultak el és hogy ezek milyen hatással voltak a helyi társadalomra. További két fejezet (*A Mezőség és társadalmi viszonyainak általános bemutatása, Visáról*) a Mezőség és a vizsgált falu, Visa néprajzi ismertetését, a helyi társadalom általános bemutatását tartal-

4 A magyar táncfolklorisztika által sokszor következtetlenül használt tudományos táncelnevezések és az adatközlők által ismert énikus terminusok között komoly átfedések vannak, ami nehezíti a táncok beazonosítását, osztályozását, történeti és társadalmi tekintetben egyaránt. Ez talán a mezősi kutatások esetében érzékelhető a legerősebben (Varga S. 2020c: 92). Írásomban a jobb megértés érdekében a terminológiai zűrzavart úgy kívánom enyhíteni, hogy a táncokra, illetve a táncéletre tudományos elnevezéseket a legutóbbi összefoglalóknak megfelelően használom (Martin 1998a, Pesovár F. 1990).

mazza. Négy fejezetben (*Tánc kutatás a Mezőségen: táncokra és táncolásra vonatkozó adatok, A tradicionális mezőszégyi tánc kultúra térbeli tagolódása, Változások a visai tánc szervezésben, Változások a visai tánc készletben*) a mezőszégyi tánc kutatás eredményeit ismertetem, próbálok meghatározni a vizsgált terület határai és mikrorégióit, elhelyezve ebben Visát. Szintén ebben a részben mutatom be a visai tánc szervezésben és tánc készletben bekövetkezett változásokat. Az utolsó tartalmi egységben (*Változó kontextusok – változó tánc kultúra*) az előző részek adatait összefésülve, a folyamatosan változó kontextus tükrében teszek kísérletet a visai tánc kultúra 20. századi átalakulásának elemzésére.

